

TEISĖS IR POLITIKOS SANTYKIO JURISPRUDENCINIAI MODELIAI IR JŲ TAIKYMO GALIMYBĖS

Ramunė Miežanskienė

Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakulteto

Teisės katedra

K. Donelaičio g. 20, LT-44239 Kaunas, Lietuva

Telefonas (+370 37) 300 113

Elektroninis paštas ramune.miezanskiene@gmail.com

Vytautas Šlapkauskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto

Teisės filosofijos ir istorijos katedra

Ateities g. 20, LT-2057 Vilnius, Lietuva

Telefonas (+370 5) 271 4697

Elektroninis paštas slapkauskas@mruni.eu

Pateikta 2013 m. gegužės 20 d., parengta spausdinti 2013 m. liepos 21 d.

doi:10.13165/JUR-13-20-2-04

Anotacija. Straipsnyje aptariami veiksniai, lemiantys teisės ir politikos institutų santykio atsiradimą bei aprašomas svarbiausių teisės teorijų ir politikos sudėtinių elementų santykis, aptariant tris teisės ir politikos santykio modelius – autonominį, integracinį ir kryžminį. Siekdami atskleisti teisės ir politikos santykio bruožus Lietuvoje straipsnio autoriai adaptavo Mauro Zamboni sukurta teisės ir politikos santykio aiškinimo metodą, kuriame skiriami trys teisės ir politikos santykio aspektai: statinis, dinaminis ir epistemologinis.

Teisės ir politikos santykio Lietuvoje tyrimas atskleidžia teisės ir politinio turinio lanktumą vienas kito atžvilgiu, ypač teisėkūros stadijoje. Šis bruožas taip pat pastebimas politikos veikėjų ekstensyvioje galioje išskiriant prioritетines teisės šakas. Teisės ir politikos santykio

glaudžias sąsajas ir dinamiškumą suponuoja teisėkūros sistemos atvirumas politikos veikėjams, kuris atsiskleidžia teisės normos formavimo procese, tuo tarpu dalykiniu požiūriu teisės ir politikos mokslinių kategorijų junginys nėra aiškiai identifikuojamas.

Reikšminiai žodžiai: teisė, politika, teisėkūra, politikos juridizacija, teisės ir politikos santykis.

Ivadas

Teisės ir politikos santykis kaip mokslinių tyrimų objektas įvairiais aspektais yra nagrinėjamas nuo pat valstybės susikūrimo¹. Metodologiniu požiūriu jį galima nagrinėti iš dviejų skirtingų pozicijų: 1) kaip politikos juridizacijos procesą ir 2) kaip teisės politizavimo procesą. Pozicijos pasirinkimą dažniausiai nulemia tai, kokios sritys – politikos ar teisės mokslų atstovai nagrinėja teisės ir politikos santykį. Nors abiem atvejais tyrėjai nagrinėja tą patį teisės ir politikos santykį, bet jo aiškinimą labiau susieja arba su „teisės“, arba su „politikos“ samprata.

Teisės ir politikos santykio tyrimus dažniausiai komplikuoja ir tai, kad abu šie terminai yra daugiareikšmiai. Teisė gali būti suprantama kaip teisės normų ir principų sistema, kuria galima remtis aiškinant teisės ir politikos santykį. Tačiau šis santykis bus dar kitaip interpretuojamas, kai teisė suprantama kaip „veiksena, kuria žmogaus elgesys pajungiamas normų valdžiai“². Nors teisės teoretikai ieško būdų, kaip sukurti universalią teisės sampratą, bet atrodo, kad ši esminė teisės teorijos problema gali būti iš principo neišsprendžiama. Anot Haroldo J. Bermano, „teisė yra gyvas procesas, kuriuo paskirstomos teisės ir pareigos ir šitaip išsprendžiami konfliktai ir sukuriami bendradarbiavimo ryšiai“³. Dėl to teisė sampratos problema apeinama vidutinio lygmens tyrimuose. Tokią galimybę atskleidė Mauro Zamboni atlikti įvairių teisės teorijų (mokyklų) tyrimai, kurių rezultatas – tyrimo metodas, kuris konkretizuoja teisės ir politikos santykio modelį. Analogiška problema kyla ir politologams, nes jie taip pat neturi vienos „politikos“ sampratos. Neatsitiktinai Hugh'o Hecla teigia, kad „politikos“ idėja nėra nei tiksli, nei akivaizdi. Tradiciškai terminas „politika“ paprastai taikomas tam, kas yra „daugiau“ nei atskiri sprendimai, bet „mažiau“ nei masiniai socialiniai judėjimai. Tad analizės lygmens požiūriu „politika“ yra vidurinio lygmens sąvoka. Daugelis autorių pabrėžia esminį jos elementą – jos implikuojamą tikslumą⁴. Taigi, dėl teisės ir politikos moksluose pateikiamų koncepcijų sudėtingumo, t. y. dėl skirtingo traktavimo „kas yra teisė?“ ir „kokios jos ribos?“ bei „kas yra politika?“ ir „kokios jos ribos?“, besiformuojantis naujas teorinis jurisprudencijos požiūris į teisės ir politikos santykį yra perspektyvus, nes teikia naujų galimybių pažinti Lietuvos teisės ir politikos santykio aspektus.

1 Plačiau žiūrėti: Berman H. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999; *Europos mentaliteto istorija*. Sudarytojas Peter Dinzelbacher. Vilnius: Aidai, 1998.

2 Fuller, Lon L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1964, p. 106.

3 Berman, H. J., *supra* note 1, p. 20.

4 Parsons, W. *Viešojo politika*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 27.

Lietuvos teisės mokslo atstovai savo darbuose dažniausiai teisės ir politikos santykį nagrinėja fragmentiškai, kiek tai būna susiję su teisinės valstybės samprata ir jos praktinio įtvirtinimo raida⁵. Kita vertus, Lietuvoje iki šiol nėra bandymų adaptuoti jurisprudencijos teorinių modelių siekiant atskleisti konkrečios valstybės teisės ir politikos santykį. Taigi, nesant išsamių studijų teisės ir politikos santykio klausimais, šis straipsnis yra kukli pradžia analizuojant šių dviejų institutų santykio teorinius ir praktinius aspektus Lietuvos kontekste.

Šio tyrimo objektas – teisės ir politikos santykis Lietuvoje. Tyrimo tikslas – atskleisti M. Zamboni sukurtą teisės ir politikos institutų santykio nagrinėjimo teorinį modelį ir jo adaptuotas⁶ galimybes nagrinėti teisės ir politikos santykį Lietuvoje. Tyrimas grindžiamas teorinės analizės metodais.

1. Teorinės teisės ir politikos santykio prielaidos

1.1. Teisės ir politikos santykį lemiantys veiksniai

Teisės ir politikos santykio neišvengiamumas ir intensyvumas geriausiai atsiskleidžia per abipusį kontaktą – politika negali egzistuoti be teisės, nes pastaroji formuoja ir išlaiko politikos veikimo ribas. Teisė taip pat negali egzistuoti be politikos, nes būtent ji suteikia pirminį turinį, kuris vėliau įgauna specialią norminę išraišką⁷. Taigi neišvengiamoje ir nuolatinėje dviejų institutų – teisės ir politikos, sąveikoje susiklosto jų partnerystės ir / arba konkuravimo santykiai.

Mokslinėje literatūroje nurodoma visa sistema veiksnių, lėmusių teisės ir politikos suartėjimo tendencijas. Visų pirma akcentuojamas augantis šiuolaikinės visuomenės gyvenimo juridizacijos, t. y. teisės taikymo, mastas, kai ir smulkmeniškuose socialiniuose santykiuose į pagalbą pasitelkiamos teisės normos. Antra – pastebimas gerovės valstybės sąlygų siekimas ir vis didėjantis visuomenės interesų tenkinimas ženkliai padidina valstybės įstaigų skaičių. Taip prasiplečia ir administraciniuose teismuose sprendžiamų

5 Žiūrėti, pavyzdžiui: Kūris, E. Teisinė valstybė, teisinių sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija. Glendon, M. A.; Gordon, M. W.; Osakwe, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993, p. XI–XIVII; Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000; Spruogis, E. *Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas (rankraščio teisėmis), 2002; Bieliauskaitė, J. *Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės samprata*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.

6 Straipsnyje remiamasi tik iš dalies M. Zamboni suformuotu teisės ir politikos santykio modeliu, nes pastarasis buvo skirtas išimtinai vien teisės teorijos mokyklų požiūriui į politinius reiškinius nustatyti ir įvardinti (integracinis, autonomiškas, mišrus). Tyrimo metu analizė pratęsiama iki praktinių pavyzdžių nustatymo, kurie leistų identifikuoti Lietuvoje esančius teisės ir politikos santykio bruožus. Siekiant šio tikslo bus aptariami tik priešiniai (t. y. priklausantys dviem skirtingiems poliems – interpretaciniam ir autonominiam modeliui) teisės ir politikos santykio modeliams priklausantys bruožai ir jų pagrindu siekiama išskirti Lietuvos teisės ir politikos santykio aspektus.

7 Cerar, M. The Relationship Between Law and Politics. *Annual Survey of international & Comparative Law*. 2009, 15(1): 23.

bylų ratas bei teismų įtaka valstybės įgyvendinamai politikai⁸. Ir trečia – teismams suteikiama galia daryti įtaką svarbiausiems politikos klausimams, jų likimą sprendžiant teisminiuose ginčiuose (pasisakant dėl rinkimų teisėtumo, valstybės ekonominės politikos ir kitais klausimais). Be abejonės, teisės ir politikos santykio suintensyvėjimas atskleidžia aukščiausiems teismams dalyvaujant valstybės teisinio režimo kaitoje ir kt.⁹

Kaip minėta, teisės ir politikos santykis yra abipusis, todėl gali būti aktyviai inspirojuojamas ne tik iš teisės, bet ir iš politikos pusės. Amerikos teisės ir politikos mokslų profesorius R. Hirschlo nuomone, politikos juridizavimo procesą lemia bent trys veiksniai: individualūs valstybės institucinės sąrangos bruožai, teismų elgesys ir politikos veikėjų valia¹⁰. Instituciniai valstybės sąrangos bruožai gali lemti didesnę arba mažesnę politikos juridizacijos mastą, atveriant galimybes politiniams veikėjams kontaktuoti su teisminėmis institucijomis atitinkamose teisės akto priėmimo ar aiškinimo stadijose. Pavyzdžiui, *a priori* arba *a posteriori* konstitucinės kontrolės įtvirtinimo mechanizmas. *A priori* teisės aktų patikrinimas teisme suteikia galimybes politikos veikėjams aktyviai dalyvauti siekiant teisės akto nekonstitucingumo statuso. Prie tokių sąrangos bruožų priskiriama ir galimybė individualiai kreiptis į konstitucinį teismą dėl teisės akto konstitucingumo, kas padidina teismo įsitraukimo į politinius klausimus galimybę. Ir paskutinis, tačiau ne menkiausias veiksnys, kuris lemia politikos juridizacijos procesą, yra pačių politikos veikėjų valia ir noras teismų sistemą naudoti savo interesų tenkinimui. Tokią situaciją gali lemti paprasčiausias pragmatinis apskaičiavimas. Visų pirma, tiesioginis teisėkūros ir jos inicijavimo procesas gali būti kur kas sudėtingesnis ir ilgiau trunkantis nei pasinaudojimas teismų sistema (pavyzdžiui, teisės akto paskelbimas antikonstituciniu). Antra, politikos veikėjams kur kas patogiau sunkių ar nepopuliarių sprendimų atsakomybę perkelti teismų sistemai.

Teisės teorijoje taip pat skiriami veiksniai, lemiantys teisės dalinį autonomiškumą nuo politinio pasaulio. Tokiems veiksniams priskirtini: visuotinumas – teisės normos didžiąja dalimi „depersonalizuoja“ adresatą, nes yra taikomos plačiam subjektų ratui; abstraktumas – teisės normomis kuriamas abstraktus veikimo modelis, kuris garantuoja tam tikrų lūkesčių išsipildymą bei teisinių klausimų sprendimo nuspėjamumą; teisinis formalizmas – suformuoja aiškius elgesio reikalavimus (kurie atskiriami nuo konkretaus turinio) bei įgalina valstybės aparatą techniškai racionaliai dirbti; speciali teisinė lingvistika – specialios teisinės kalbos formavimas lemia tai, jog tik specialus subjektų ratas turi galimybę ją laisvai disponuoti¹¹.

1.2. Terminologijos problema

Išsamus teisės ir politikos santykio tyrimas reikalautų šiuos teisės ir politikos institutus (arba visuomenės posistemes) ir jų santykį aptarti remiantis „išgrynintomis“ ir

8 Hirschl, R. The Judicialization of mega-politics and the rise of political courts. *Annual Review of Political Science* [interaktyvus]. 2008, 11: 93–118 [žiūrėta 2013-12-02]. <DOI>10.1146/annurev.polisci.11.053006.183906</DOI>.

9 Hirschl, R. The Judicialization of Politics. *The Oxford Handbook of Law and Politics*. 2008, p.119–128.

10 *Ibid.*, p. 130–131.

11 Cerar, M. The Relationship Between Law and Politics. *Annual Survey of international & Comparative Law*. 2009, 15 (1): 24.

aiškiai apibrėžtomis teisės ir politikos sampratų koncepcijomis. Tačiau dar šiame pradiname etape susiduriame su skirtingu teisės teorijos bei politikos mokslų atstovų traktavimu, „kas yra teisė?“ ir „kas yra politika?“, bei tai, kokia yra jų paskirtis. Nuo šio požiūrio priklauso teisės ir politikos atskirties ir sąsajų paieškos rezultatas.

Tiriant politikos ir teisės santykio klausimą, svarbu paminėti, kad teisės ir politikos koncepcijoms ne visuose mokslo šaltiniuose suteikiamas lygiavertis statusas. Pavyzdžiui, „Politikos mokslų enciklopediniame žodyne“ minima, kad politika, „reguliuodama žmonių santykius, remiasi teise, dorovės normomis, prievartos institutais“¹². Akivaizdu, jog šioje politikos sampratos koncepcijoje teisei suteikiamas ne lygiavertis, o tik „priemonės“ tikslui pasiekti statusas. Būtent šis politikos sampratos apibrėžimas puikiai iliustruoja tuos atvejus, kai skirtingų mokslo sričių atstovai deklaruoja skirtingą požiūrį į tuos pačius reiškinius, netgi ignoruojant kito instituto autonomiškumą. Todėl šiame straipsnyje apsiribojame tik teisės mokslų atstovų atliktų teorinių tyrimų analize bei toliau aptariami tik šios disciplinos tyrėjų požiūriai į teisės ir politikos santykį ar jo aspektus.

Skirtingų teisės teorijos mokyklų atstovai moksliniuose tyrimuose linkę dažnai kelti teisės apibrėžties klausimą ir, žinoma, dėl jo nesutarti. Šio klausimo sudėtinės dalys yra du elementai: siekis apibrėžti, „kas yra teisė?“, bei atskleisti, kokios yra jos kilmės ir veikimo ribos atsižvelgiant į valstybės valdymo formą. Greičiausiai tektų pritarti tai nuomonei, „jog niekuomet nebus suformuluota tokia teisės sąvoka, kuri visiškai patenkintų bent jau didelę dalį teisės teoretikų“¹³. Tačiau nesutarimas dėl vienodo teisės apibrėžimo traktavimo sistemingai vedė link siekio jį išgryninti, atskiriant nuo kitų socialinių institutų (mokslų), o atskirais atvejais net nuo socialinės realybės. Štai, pasak žymaus konstitucionalisto E. Kūrio, būtent atsiskyrimas nuo politikos ir moralės filosofijos teisės teoriją įgalino pasukti trimis kryptimis: analitine, sociologine ir transformuotos prigimtinės teisės mokyklos kryptimi¹⁴. Šis diferencijuotas teisės ir politikos atsiskyrimas įgalina tyrinėti teisės ir politikos institutų santykio pagrindus. *Summa summarum*, teisės teorijos mokyklos pateikia skirtingus teisės apibrėžimus ir kartu nevienodai nubrėžia teisinių ir politinių reiškinių atskirties ribas.

1.3. Teisės ir politikos santykio tyrimo aspektai

Susistemintą požiūrį į teisės ir politikos koncepcijų sąveiką pateikė teisės teoretikas ir Švedijos karališkosios mokslo tyrimų akademijos narys M. Zamboni. Jis gana paprastai išsprendė sudėtingą apibrėžimų skirtingumo problemą. Tyrinėdamas tik tai, kaip teisės teorijos mokyklos traktuoja politiką, politinę tvarką ar politikos turinį, M. Zamboni pastebėjo, jog dažniausiai šios sąvokos traktuojamos beveik tapachiai ir dažnai kalbama tik apie skirtingą tų sąvokų elementą. Jis išskyrė svarbiausių šiuolaikinių teisės teorijų santykį su politika analizuodamas trimis aspektais: statiniu, diniminiu ir

12 *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas* [interaktyvus]. Vilnius, 2007 [žiūrėta 2013-04-01]. <<http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.result>>.

13 Kūris, E. Hartas ir mes. H. L. A. Hartas. *Teisės samprata*. 1997, p. 11.

14 *Ibid.*, p. 12.

epistemologiniu. Šio „trimačio“ tyrimo rezultatu tapo trijų idealiųjų teisės ir politikos santykio modelių išgryninimas. Komentuodamas išskirtinai tik pačių teisės mokyklų atstovų pasisakymus ir požiūrį į politiką, M. Zamboni visų pirma susikoncentravo į tai, kaip pagrindinių teisės teorijos mokyklų mokslininkai traktuoja teisę santykyje su politika ir įvardina tai „statiniu“ aspektu. Kitoje tyrimo pakopoje analizuoja požiūrius į teisėkūros proceso sąsajas su politine tvarka. Tai sudaro dinaminio aspekto turinį. Epistemologijos pagrindai buvo naudojami siekiant atskleisti, kaip glaudžiai politikos ir teisės turinys susietas dalykiniu požiūriu.

Teisės ir politikos santykio tyrimas statiniu ir dinaminio aspektais nėra naujas reiškinys teisės teorijoje, tačiau jo turinys gali kisti priklausomai nuo tyrėjo. Štai Slovėnijos atstovas Miro Ceraras statiškojo aspekto turinį sieja su objektyviai apibrėžiamomis teisinėmis substancijomis, o dinaminio turinio esmę suvokia per teisės vystymosi prizmę. Taip teisės turinys kartu yra ir „apibrėžtas“, t. y. statiškas, ir „nuolat apibrėžiamas“ – dinamiškas¹⁵. Pastarąjį elementą tirti ypač sunku, nes jis priklauso socialinei tikrovei, kuri nuolat kinta. M. Zamboni pasiūlytas tyrimo metodas konkretizuoja teisės ir politikos santykio nagrinėjimo modelį įvairių teisės teorijų (mokyklų) kontekste.

Ištyręs pagrindines teisinės minties mokyklas statiškojo aspektu M. Zamboni gauna gana aiškius rezultatus – tik keletas teisinės minties mokyklų pasekėjai tvirtina, kad teisė yra arba visiškai priklausoma, arba visai nepriklausoma nuo politikos. Pirmuoju atveju siekiama atkreipti dėmesį į tai, kad į teisę negalima žiūrėti kaip į visiškai atskirą nuo politikos reiškinį, nes teise kaip įrankiu gali naudotis atskiros valstybės valdžios, t. y. pagrindiniai politikos veikėjai. Kitu atveju teisė visiškai negali pradingti politikoje, nes jos atskirumą demokratinėse valstybėse garantuoja valdžių padalijimo principas. Instituciniu lygmeniu teisę nustatantys ir ją taikantys veikėjai nėra tapatūs¹⁶. Taigi, teisės „atskirumas“ nuo politikos galimas tik iki tam tikros ribos. Autorius kelia klausimą, ar teisė keičia savo veikimo būdą ir formas priklausomai nuo to, kokias vertybes politiniai veikėjai siekia įtvirtinti visuomenėje (taigi, ar teisė yra „lanksti“ ir savo formas bei turinį pritaiko prie politinio turinio, ar ji yra „nelanksti“ ir išlaiko tas pačias veikimo formas ir veikimo mechanizmus, nepaisant jos turinio).

Analizuodamas dinaminio aspektu M. Zamboni aptaria teisės kūrimo procesus ir mechanizmus. Taip identifikuojama „uždara“ teisėkūra – veikianti pagal savą vidinę logiką, bei „atvira“ teisėkūra – naudojama kaip politikos įrankis. Autorius pastebi, jog teisės kūrimo procesas yra labai veikiamas politinės aplinkos, tačiau taip pat matomas vis didesnis teisinio pasaulio specializuotumas. Dar viena įžvalga – politinėms struktūroms ir veikėjams yra sunkiau įsikišti į teismų, teisėjų ir teisės mokslininkų darbą. Teisės viršenybės principas apriboja politinių veikėjų laisvę ar apriboja jų veikimą teisėkūroje iki tam tikro būdo.

Epistemologiniu aspektu autorius gilinasi, kiek ir kokių mastu teisinė disciplina yra veikiamas teisinių disciplinų aplinkos. Skiriami du teisinės disciplinos „grynumo“ vertinimo metodai. „Grynajam“ požiūriui priskiriamos visos teisinės minties mokyklos,

15 Cerar, M. The Relationship Between Law and Politics. *Annual Survey of international & Comparative Law*, supra note 11, p. 30.

16 Zamboni, M. *Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory*. 2010, p. 6.

kurios tvirtina, kad teisė neturėtų būti „užteršiama“ tokių politinių kategorijų kaip „demokratija“. Kita – „mišri“, pozicija konstatuoja, kad, norint iki galo suprasti šiuolaikinius teisinius reiškinius, reikia integruoti kitoms disciplinoms priimtinas kategorijas, sąvokas, idėjas, pavyzdžiui, sociologijos, psichologijos, politikos ar ekonomikos mokslų.

Taigi, remdamasis anksčiau aptarta tyrimo struktūra, M. Zamboni skiria tris pagrindinių teisės mokymų požiūrius į teisės ir politikos santykį bei šiuo pagrindu įvardina tris teorinius modelius: 1) autonominį (*autonomous*) 2) integruotąjį (*the embedded*) ir 3) kryžminį (*intersecting*). Tai novatoriškas bandymas sujungti ir aprašyti ne vienos teisinės minties teorijos požiūrį į teisės ir politikos santykį teoriniu lygmeniu. Vis dėlto pats M. Zamboni teigia, jog jo tyrimo metodologija nepretenduoja į tarpdiscipliniškumą, nes reikėtų pademonstruoti skirtingus požiūrius ir metodologijas, nukreiptas į tą patį objektą¹⁷. Tai tėra teorinis teisės ir politikos santykio skirstymas šiuolaikinių teisės teorijų kontekste, tačiau jo pasiūlyta klasifikacija yra svarbi tuo, kad suteikia konkrečius rėmus ir struktūrą, kurių pagrindu galima atlikti teisės ir politikos santykio teorinį ir praktinį tyrimą konkrečioje valstybėje. Todėl M. Zamboni pateiktų modelių formavimo pagrindu trečioje straipsnio dalyje bus siekiama išskirti teisės ir politikos santykio bruožus Lietuvos Respublikoje.

2. Teisės ir politikos santykio modeliai teisės teorijoje

2.1. Autonominis modelis

Susistemintas požiūrių į teisės ir politikos koncepcijų interakciją rezultatas pateikiamas trijų modelių pavidalu – autonominio, integracinio ir kryžminio, kiekvienam jų priskiriant tam tikras teisinės minties mokyklas.

Autonominis modelis. Autonominiam teisės ir politikos santykio modeliui autorius priskyrė teisinio pozityvizmo ir analitinės jurisprudencijos mokyklas, kurių žymiausi atstovai yra H. Kelsenas ir L. Hartas. Pasak M. Zamboni, šios teisės teorijos mokyklos pasižymi nelanksčia teisės pozicija santykyje su politika, teisėkūrą traktuoja kaip uždarą procesą bei palaiko „grynosios“ teisės teorijos mokslo sampratą. Bendroji pozityvizmo idėja skelbia, kad pati savyje teisės koncepcija skiriasi nuo įvairių politinių fenomenų bei moralės, ekonomikos ar kultūrinių vertybių, kurias ji išreiškia¹⁸. Lygiai taip pat – kaip atskiri fenomenai – traktuojamas teisėkūros procesas bei teisės mokslas. Tačiau toks autonomiškumo demonstravimas nėra absoliutus. Pats savaime autonomiškumas dar nereiškia, jog nėra kontakto tarp politinės ir teisinės tvarkos. Jis suponuoja, kad vidinė teisės prigimtis ir veikimas aiškinamas vartojant tik teisei būdingus terminus ir kategorijas (koncepcijas), nevartojant kategorijų iš kitų – ne teisinių, sistemų¹⁹. Autono-

17 Zamboni, M. Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory. *Jurist ekonomforbundest Forlag*. [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2013-04-01]. <http://www.retfaerd.org/gamle_pdf/2006/2/Retfaerd_113_2006_2_s81_84.pdf>.

18 Zamboni, M. *Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory*, *supra* note 16, p. 20.

19 *Ibid.*

miniame modelyje „uždara“ teisėkūra matoma aiškiai atskiriant teisėkūros pradžią. Teisėkūros siūlymuose gaunamas indėlis iš politinės santvarkos (teisės aktų pasiūlymai), bet nuo to momento, kai siūlymai pradeda savo kelionę link teisės akto kūrimo, su jais yra elgiama grynai pagal teisinės tvarkos racionalumą ir parametrus²⁰. Visos politinės diskusijos ir politiniai debatai politinėje arenoje veikia planuojamą teisės aktą tik to po to, kai šis buvo paverstas „teisinėmis“ kategorijomis. Taigi, teisėkūra suprantama kaip „neutralus aparatas“. Teisėkūros procedūros ir mechanizmai yra suvokiami kaip atsieti nuo politinių procesų, per kuriuos buvo parinktas subjektyvus turinys²¹.

Autonominio modelio teisės mokyklų atstovų darbuose išsakoma pozicija, kad ne teisiniai požiūriai, kuriuos pateikia tokie mokslai kaip psichologija ar sociologija, negali paaiškinti teisės esmės²². Teisės normos turėtų būti studijuojamos teisės mokslininkų taip, tarsi jos priklausytų visai kitai realybei – „tariamai privalomai“ realybei, o ne „yra“ realybei, kuri daugiau priklauso sociologams²³. Politiniame kontekste taip pat reiškiamos kitokio pobūdžio formuluotės – „privalėtų būti / turėtų būti“, kurios taip pat nepriklauso teisei realybei („privalo / turi būti“).

Remdamasis J. Habermaso mintimis M. Zamboni pažymi, kad nei H. Kelsenas, nei L. Hartas neneigia to fakto, kad teisė (ypatingai šiame amžiuje) yra kuriama būtent politinių veikėjų, kurių pagrindinis tikslas yra matyti jų vertybes įgyvendinamas bendruomenėje, tačiau sumažina jų galią iki „pamatinės / pagrindinės“ normos²⁴. Remiantis H. Kelsenu, pagrindinei normai visuomenė turi paklusti dėl jos pačios realaus veikimo.

Taigi, „teisė daugiau mažiau yra sulyginama su chirurginiu įrankiu, kuris yra pastovus (stabilus) ir tikslus, tuo tarpu į politiką yra žiūrima kaip į sudėtingą ir nestabilų įvairių ideologijų, vertybių derinį (kurios nuolat varžosi tarpusavyje ir konkuruoja už teisinio pasaulio ribų)“²⁵. Vadovaudamiesi tokiu požiūriu, teisę matome kaip atskirą, t. y. autonomišką nuo politikos, darinį.

2.2. Integruotasis modelis

Teisės ir politikos integruotumas yra suprantamas kaip dviejų sistemų santykis, kuriame į teisinę sistemą yra žvelgiama kaip į politinės sistemos dalį. Taigi, pačia radikaliausia prasme integruotasis modelis kalba apie tai, jog visi teisiniai reiškiniai yra politinių reiškinių dalis. „Integruotasis modelis keletu aspektų sujungia netgi tarpusavyje kontrastuojančių teisės kilmės teorijų – šiuolaikinės prigimtinės teisės teoriją, kritinį teisės mokslą (*CLS – critical legal studies*) bei teisės ir ekonomikos mokyklų mokymą.“²⁶ M. Zamboni, aptardamas šių mokyklų požiūrį į teisės ir politikos santykį, pastebi, jog, nepaisant tokių drąsių teiginių kaip „teisė yra politika“, egzistuoja ir tam tikros teisės autonomiškumo sritys, kurios neleidžia dėti lygybės ženklo tarp teisės ir politikos. Vis

20 Zamboni, M. *Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory*, supra note 16, p. 30.

21 *Ibid.*, p. 31.

22 *Ibid.*, p. 23.

23 *Ibid.*, p. 24.

24 *Ibid.*, p. 21.

25 *Ibid.*, p. 22.

26 *Ibid.*, p. 50.

dėlto apibendrinant pasakytina, jog prigimtinė teisės teorija, CLS bei teisės ir ekonomikos teorijos teisę laiko galingu politikų įrankiu²⁷. Pastarųjų teisės teorijos mokyklų atstovai teisės prigimtį laiko lanksčia. Skirtingai nei autonominio teisės modelio atveju, šios teorijos teigia, kad pagrindiniai sudedamieji teisės elementai turi būti rasti „už teisinio pasaulio“. Dėl šios priežasties teisė neišvengiamai tampa lanksti ir reaguojanti į politinių ir moralinių lygmenų pasikeitimus. „Šioms teorijų grupėms teisė tampa integralia platesnio konteksto dalimi – politinės ir moralinės aplinkos dalimi, kurioje kuriami statutai, teismų sprendimai ir kita teisinė produkcija.“²⁸ Taip norma tampa tikrai saistančia, jei tik atitinka ir išpildo tam tikrus išorinės visuomenės reikalavimus. Tai gali būti tokie reikalavimai kaip „teisingumas“, „efektyvumas“ ar „ištikimybė“. Taigi, integruotajam modeliui priskirtinose teisės mokyklose tiesiogiai arba netiesiogiai teigia, jog teisė būtinai turi mokėti duoklę politinei ir moralei aplinkai, ką puikiai atspindėtų posakis „teisingas, todėl galiojantis įstatymas“.

Taigi, M. Zamboni apibendrina, jog prigimtinės, kritinio teisės mokslo bei teisės ir ekonomikos teorijos mokyklos teisę laiko galingu politikų įrankiu²⁹. Šių teorijų atstovai teigia tai, kad pagrindiniai sudedamieji teisės elementai turi būti rasti „už teisinio pasaulio“. Tai leidžia manyti, jog teisė yra „lanksti“, t. y. reaguojanti į politinių ir moralinių lygmenų pasikeitimus.

2.3. Kryžminis modelis

Kryžminiam teisės ir politikos santykio modeliui priskirtinos skandinaviškojo (Lundstedt, Olivecrona, Hagerstrom) ir amerikietiškojo (Holmes, Llewellyn) teisės realizmo atstovų pozicijos. Ir nors šių mokyklų požiūris aptariamuoju klausimu susiformavo vėliausiai (XIX a. pab. – XX a. pradžioje)³⁰, tačiau turi didelę reikšmę įvedant „vidurio kelio“ poziciją teisės ir politikos modelių sistemoje.

Taigi teisės ir politikos modelių sistemoje priešinguose poliuose nurodomi integracinio modelio atstovai, teisę traktuojantys politikos įrankiu, ir autonominio modelio atstovai, teisę pripažįstantys kaip tam tikrą techniką, su autonomiška erdve ir taisyklėmis. Tarp šių polių yra kryžminis modelis, nes jį reprezentuojančios mokyklos pripažįsta tik dalinį teisės ir politikos institutų lankstumą vienas kito atžvilgiu. Nors amerikietiškojo ir skandinaviškojo realizmo atstovai tokiai traktuotei pateikia skirtingus pagrindus, tačiau pozicija išlieka ta pati. Kryžminiame modelyje pastebima atviros teisėkūros traktavimo tendencija ir iš dalies teisės disciplina yra atvira.

Amerikos realistų darbuose teisės „dalinis lankstumas“ politikos atžvilgiu atsiskleidžia per teisės socialinės kilmės ir socio-psichologinių elementų (dažniausiai – teisėjų elgesys) junginį³¹. Priešingai teisiniui pozityvizmui ir analitinei teisės mokyklai, teisės realistai akcentuoja, jog teisė yra ne tik norminės struktūros, bet ir empiriniai reiškiniai,

27 Zamboni, M. *Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory*, supra note 16, p. 51.

28 *Ibid.*, p. 50.

29 *Ibid.*, p. 51.

30 *Ibid.*, p. 85.

31 *Ibid.*, p. 90.

kurie apima ir asmenų elgesį. Vis dėlto skirtingai nei integracinio modelio šalininkai (kritinės teisės mokyklos), amerikietiškojo teisės realizmo atstovai susilaiko nuo teiginio, jog teisinių kategorijų turinio paieška savaime veda prie lanksčios teisės sampratos politikos atžvilgiu. Priešingai, paminima, jog teisinių kategorijų turinys turi būti atskleistas per jau egzistuojančius aiškinimus precedentų teisėje ir teisinėje kalboje³². Taigi, teisės nelankstumas ir atskirumas nuo vertybinio pasaulio Amerikos teisės realistų darbuose pagrindžiamas tuo, jog teisėjai, sprenddami bylas, renkasi tarp skirtingų teisinių kategorijų, o ne tarp skirtingų vertybinių / politinių nuostatų³³. Kita vertus, ir šis atskirumas nėra absoliutus: pasak realistų, teisėjas, besirenkantis vieną ar kitą precedentą (iš jų gausos), tam tikru lygmeniu yra veikiamas ne teisinio pasaulio, t. y. teisėjo, kaip asmens, turimų vertybių³⁴. Tai patvirtina prielaidą, jog teisė politikos atžvilgiu yra iš dalies lanksti.

Skandinaviškasis teisinis realizmas pasižymi tuo, jog, skirtingai nei jo užjūrio kolegos, teisės nelankstumą politikos atžvilgiu kildina ne iš teisinio pasaulio atstovų / veikėjų vaidmens apibrėžiant, kas yra teisė, o iš teisės ir politikos apibrėžties, remiantis skirtingomis koncepcijomis. Teisinis fenomenas apibrėžiamas kaip mechanizmas, kuris susideda iš lingvistinių ir simbolinių ženklų. Nepaisant to, koks šių ženklų turinys, jis visada veikia vienodai – kaip stimulus veiksmui (išreikštas žodžiu ar simboliu) siekiant tam tikro visuomenės atsako (veikimu ar neveikimu). Teisinės taisyklės apibūdinamos ne per tai, kokiam tikslui ar vertybei jos skiriamos įgyvendinti, bet per jų atliekamą funkciją. Būtent ši vidinė tvarka ir atskiria teisinį pasaulį nuo vertybinio – politinio – pasaulio³⁵. Siekdami pagrįsti šią poziciją, Skandinavijos realistai pasiremia teisės istorijos pagrindais, nurodydami, jog jau nuo Romos laikų teisės fenomenas visada veikė vienodai (per stimulo-atsako mechanizmą) nepaisant vertybių, kurios nuolat keitėsi priklausomai nuo istorinio laikmečio³⁶.

Tačiau šis teisės „nelankstumas“ yra sušvelninamas per teisės teisėtumo / pagrįstumo (*validity*) sąvokos inkorporavimą į teisinių kategorijų aiškinimą, t. y. teisės normos turi būti realiai taikomos, ir, svarbiausia, didžioji dalis visuomenės turi jaustis jų saistoma (*binding*)³⁷.

Skirtingai nei teisės pozityvistai, Skandinavijos realistai nemano, jog normos „teisėtumas“ (*validity*) gali kilti iš tos pačios teisės sistemos (pvz., Kelseno „*Basic Norm*“). Teisėtumo šaltinis turi būti „už teisinio pasaulio ribų – empirinėje realybėje“³⁸. Taigi, norint konstatuoti teisės „teisėtumą / pagrįstumą“ reikia įsileisti ne teisinės-politinės kategorijas, t. y. atsiverti politinei ir socialinei aplinkai, kas ir suponuoja dalinį teisės lankstumą politikos atžvilgiu.

32 Zamboni, M. *Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory*, supra note 16p. 92.

33 *Ibid.*, p. 93.

34 *Ibid.*, p. 95.

35 *Ibid.*, p. 96.

36 *Ibid.*, p. 99.

37 *Ibid.*, p. 100.

38 *Ibid.*, p. 98.

3. Teisės ir politikos santykio teoriniai ir praktiniai aspektai pagal M. Zamboni modelį

Siekiant nustatyti teisės ir politikos santykio bruožus Lietuvoje šioje straipsnio dalyje bus remiamasi tik iš dalies M. Zamboni suformuotu teisės ir politikos santykio nustatymo metodu. Jis buvo skirtas vien teisės teorijų mokyklų požiūriui į politinius reiškinius nustatyti ir įvardinti. Toliau, remiantis M. Zamboni, mūsų analizė bus pratęsta iki paieškos praktinių pavyzdžių, kurie leistų identifikuoti Lietuvos teisinėje tikrovėje pasireiškiančius teisės ir politikos santykio bruožus. Siekiant šio tikslo bus aptariami tik priešpriešiniai (t. y. priklausantys dviem skirtingiems poliems – interpretaciniam ir autonominiam modeliui) teisės ir politikos santykio modeliams priklausantys bruožai ir jų pagrindu bandoma išskirti Lietuvos teisės ir politikos santykio aspektus. Tam tereikia grįžti prie modelių formavimo metodologijos, t. y. trijų aspektų raiškos, tik Lietuvos kontekste.

3.1. Teisės ir politikos santykis pagal M. Zamboni modelio „statiškąjį“ aspektą Lietuvoje

Vadovaujantis M. Zamboni pateiktu „statiškuoju“ teisės ir politikos santykio vertinimo kriterijumi, galima pastebėti tokius požymius, identifikuojančius teisės „lankstumą“ arba „nelankstumą“ politikos atžvilgiu Lietuvos teisėje:

1. Glaudūs teisės ir politinio turinio saitai atsiskleidžia išskiriant prioritетines valstybės valdymo sritis ir atitinkamai keičiant bei tobulinant pastarųjų teisinio reguliavimo turinį. Būtent politikos veikėjai yra atsakingi, kokioms visuomenės gyvenimo sritims bus skiriama daugiausiai dėmesio keičiant ar atnaujinant teisinį reglamentavimą. Kuo didesnė disproporcija matoma atskirose teisinio reglamentavimo srityse, tuo labiau išryškėja teisės „lankstumas“ politikos veikėjų valios atžvilgiu. Įvairių tokios disproporcijos apraiškų galime pastebėti ir Lietuvos teisėkūroje. Pavyzdžiui, 2008–2011 metų laikotarpiu Lietuvos Respublikos Seime finansų srityje vidutiniškai per metus buvo priimama po 76 teisės aktus, tuo tarpu vietos savivaldos klausimai buvo spęsti vidutiniškai 14-oje teisės aktų, o aplinkos apsaugos srityje buvo priimama vidutiniškai tik po 10 teisės aktų pakeitimų³⁹. O štai 2010–2011 metais krašto apsaugos ir vidaus tvarkos sritis buvo tokia reikli, kad švietimas, mokslas ir kultūra kartu sudėjus susilaukė net 7 kartus mažesnio dėmesio tobulinant teisinį reglamentavimą. Vargu ar tokias dideles disproporcijas teisės aktų leidyboje gali lemti staigus poreikis sureguliuoti netikėtai atsiradusią kritinę situaciją. Juk stabilus valstybės valdymas suponuoja, kad ir teisėkūra bus tokia pati. Jei valstybės valdyme akivaizdus ypatingai netolygus dėmesys atskiroms socialinio gyvenimo sritims, tai reiškia ne ką kitą, kaip politikos veikėjų galią greitai ir efektyviai keisti teisinio reguliavimo turinį atitinkamai pagal politinius interesus. Taigi, Lietuvos atveju akivaizdu, jog prioritетinių sričių teisėkūroje pasirinkimą nulemia poli-

39 Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija. 2008–2011 m. metinės veiklos ataskaita [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2013-04-01]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8335&p_k=1>.

tinų veikėjų valia, o ypač netolygus teisėkūros pasiskirstymas suponuoja didelį teisės lankstumą greitai kintančios politikos atžvilgiu.

2. Teisės lankstumas atsispindi išskiriant „prioritetines“ teisės šakas. Siekiant ekonomikos stabilumo ir finansinės gerovės, didelis dėmesys skiriamas komerciniams teisiniams santykiams. Iš čia kyla tendencija nevienodai vertinti teisinius instrumentus. Komercializmo ir teisės suartėjimo tendencija bei poveikis teisiniam reguliavimui vertinami nevienareikšmiškai. Štai vienas žymiausių Lietuvos teisės teorijos specialistų – A. Vaišvila – mini, kad teisės mokslas gali būti traktuojamas kaip žvalgybinė verslo plėtros funkcija. Nenuostabu ir tai, kad „žmogaus teisių ir jas garantuojančio verslo pirmumo pripažinimas verčia teisėje perkeisti tradicinius teisės šakų prioritetus: pirmenybę teikti civilinei, komercinei ir tarptautinei, o ne baudžiamajai ir administracinei teisei“⁴⁰. V. Šlapkauskas pabrėžia neigiamas komercializmo pasekmes, kurių poveikis atitolina nuo pilietinei visuomenei tarnaujančios teisės sampratos⁴¹. Nenagrinėjant kylančių pasekmių vaidmens svarbu pabrėžti, kad pats prioritetinių teisės šakų išskyrimas yra politinės valios padiktuotas rezultatas, kas savo ruožtu taip pat suponuoja teisės „lankstumą“ politikos atžvilgiu.

3. Teisė kaip vertybė palaipsniui įgauna kitokią paskirtį, dėl ko neišvengiamai kinta ir teisės veikimo formos. Panašu, kad tokių pokyčių pasekmė yra alternatyvių ginčų sprendimo būdų (toliau AGS) įteisinimas, pavyzdžiui, mediacijos ir komercinio arbitražo teisinis reglamentavimas⁴². Tai – naujos ginčų sprendimo sistemos, kurios drąsiai konkuruoja su teisingumą įgyvendinančia teismų sistema. Jomis šalys siekia ne tik „teisingumo“, bet taip pat ir „ekonomiško“ ginčo sprendimo. Taikant alternatyvius ginčų sprendimo būdus tenkinamasi šalims naudingiausio „kompromiso“, o ne „tiesos“ paieškomis. Taigi, teisė (teisminė mediacija), tampa ne tiek teisingumo vertybės nešėja, kiek dar vienu ekonomiško siekimo įrankiu (kaip gauti didžiausią naudą mažiausiais kaštais). Kol kas alternatyvūs ginčų sprendimo būdai Lietuvoje taikomi ribotam civilinių teisinių santykių ratui, tačiau gali būti, kad tik laiko klausimas, kada perimsime tarptautinę AGS taikymo praktiką ir kitose teisės šakose. Pavyzdžiui, JAV gali pasigirti jau ne vieną dešimtmetį taikoma AGS praktika ir viešojoje teisėje – administracinėje byloje. Lietuvoje egzistuojantis teisinis reguliavimas kol kas nesudaro sąlygų tokiai praktikai vystytis, tačiau administracinių teismų praktikoje jau galima pastebėti taikaus susitarimo, pagrįsto konkuruojančių interesų suderinimu, skatinimo atvejus⁴³. Taigi, tokia situacija rodo keletą tendencijų: 1) teisės veikimo formos kinta priklausomai nuo poreikio greičiau ir finansiškai efektyviau išspręsti teisinį klausimą, 2) palaipsniui keičiasi teisės, kaip teisingumo vertybės įgyvendintojos ir atstovės, paskirtis. Pastarųjų pokyčių autorystė, be abejonės, priklauso suinteresuotoms socialinėms grupėms bei politikos

40 Vaišvila, A. Teisė kaip pinigų nepraradimo ir prarastų pinigų atgavimo instrumentas. *Jurisprudencija*. 2004, 61 (53): 117.

41 Šlapkauskas, V. Teisės vaidmens silpnėjimas komercializuotoje visuomenėje. *Jurisprudencija*. 2009, 4 (118): 280.

42 1996 m. Lietuvos Respublikoje buvo priimtas pirmasis komercinio arbitražo įstatymas, o 2008 m. – civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas.

43 Trumpulis, U. Teorinės ir praktinės mediacijos taikymo prielaidos sprendžiant administracinius ginčus Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2012, 19(4): 1434.

veikėjams, nes teisė, kaip minėta, pajungiama ne teisingumo vykdymui, bet interesų tenkinimui, kurių vienas svarbiausių – ekonomiškumas.

4. Teisinio reglamentavimo lankstumą galime pastebėti ir teisingumo įgyvendinimo sistemos veikloje – teismų teisėkūroje. Ši tendencija teisės teoretikų vertintina teigiamai, nes „tikroji teisinių tekstų aiškinimo paskirtis – ne kurti naujas teisės normas, o atpažinti teisę taikomo įstatymo tekstuose“⁴⁴, taip pat ji „leidžia nustatytą teisės normą įvertinti socialinio etinio jos egzistavimo fono požiūriu“⁴⁵. Ir nors iškyla pagrįstų abejonų, kiek ir kokių mastu teisės aiškinimas gali / turi būti lankstus socialiniam fonui⁴⁶ ir kas yra „teisė“, kaip ją tinkamai atskleisti, tačiau reikia pripažinti, kad teisės turiniui galimas išorinis poveikis.

Teisės taikymo lankstumo pavyzdžių galime pastebėti ir vykdomosios valdžios veikloje. Pačiuose teisės aktuose sudarytos galimybės į teisinio reglamentavimo turinį žiūrėti lanksčiai, t. y. jį aiškinant ir taikant atsižvelgiant į individualią situaciją. Pavyzdžiui, taikant pareigūno diskrecijos⁴⁷ teisę administraciniuose teisiniuose santykiuose. „Administracinė diskrecija užtikrina lankstumą viešojo administravimo institucijų ir pareigūnų veikloje, leidžia jiems adekvačiai reaguoti į iškilusias problemas bei operatyviai spręsti iškilusias problemas, nes įstatymų leidėjas, priimdamas įstatymus, negali numatyti visų aplinkybių, kurios gali iškilti ateityje“⁴⁸. Šie sprendimai daromi remiantis individualiu situacijos vertinimu, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes.

Apibendrinant reikia paminėti, jog svarbių valstybei klausimų sprendimo iniciatorių visų pirma randame „už teisinio pasaulio“ ribų, t. y. tarp politinių veikėjų. Skirtingi jų sprendimo būdai ir formos atsiskleidžia politinių partijų programose, kurios toliau įgyvendinamos teisėkūros proceso metu. Gana aiškos skirtingų sričių teisinio reguliavimo disproporcijos duoda pagrindą teigti, jog LR teisės turinys yra labai lankstus politikos atžvilgiu.

3.2. Teisės ir politikos santykis Lietuvoje dinamiu aspektu

Jau aptartuose M. Zamboni teisės ir politikos santykio modeliuose susidūrėme su „uždaros“ ir „atviros“ teisėkūros skirstymo atvejais. Uždarnosios teisėkūros atstovais

44 Vaišvila, A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86): 16.

45 Lastauskienė, G. Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus. *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86): 69.

46 Tokiam teismų darbui suformuotos tiek teorinės, tiek norminės arba juridinės prielaidos. Pagal A. Vaišvilą, „Objektyvaus norminio teisės aiškinimo prielaidomis pripažįstami tokie pagrindai: „1) nepozityvistinė teisės samprata, teisę apibrėžianti per teisingumą bei leidimų ir paliepimų vienovę; 2) teismų nepriklausomybės principas, 3) faktas, kad įstatymų tekstus aiškina teisėjas – profesionalus teisininkas; 4) draudimas teisėjauti savo paties byloje; 5) nuostata, kad teisinis aiškinimas yra ne savarankiška akcija, o sudėtinė teisės aktų taikymo dalis, todėl tikroji teisinių tekstų aiškinimo paskirtis – ne kurti naujas teisės normas, o atpažinti teisę taikomo įstatymo tekstuose.“ Vaišvila, A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose, *supra* note 44, p. 16.

47 Diskrecija (pranc. *discretion*) – pareigūno ar valstybės organo teisė spręsti kokią nors klausimą savo nuožiūra.

48 Linkevičiūtė, I. Administracinė diskrecija ir jos vertinimas teismų praktikoje. *Jurisprudencija*. 2006, 5(83): 66.

įvardinami teisinio pozityvizmo ir analitinės teisinės mokyklos atstovai, kurie, nors ir pripažįsta politinių veikėjų „indėlį“ teisės akto turiniui nustatyti, tačiau teigia, kad kai tik šis „indėlis“ atkeliauja iki konkrečios teisėkūros, su juo yra elgiama viena pagal galiojančias teises taisykles, kurios toliau apibrėžia jo struktūrą ir priėmimą. Taigi, teisėkūros procesas tokiu atveju suprantamas kaip „politiškai neutrali mašina“⁴⁹. Priešingai tokiam teisėkūros traktavimui, „atvirą“ teisėkūrą pripažįstančios mokyklos nemato didelio skirtumo tarp vertybių formavimo politiniame procese ir jas atitinkančių teisinių kategorijų parinkimo teisės kūrimo procese⁵⁰. Tokios pozicijos besilaikančioms priskiriamos prigimtinės teisės, teisės ir ekonomikos bei kritinių teisės studijų teisės mokyklos. Toks „atvirumas“ teisėkūroje pasireiškia tuo, jog politinės santvarkos įtaka teisėkūroje išlaikoma „prieš“, „per“ ir „po“ tam tikrų politinių vertybių transformacijos į teises kategorijas⁵¹.

Galima sakyti, jog Lietuvoje yra nemažai pavyzdžių, kuriais remdamiesi galime identifikuoti „atviros“ teisėkūros bruožus. Visų pirma teisėkūros apibrėžimas įstatymu⁵² suponuoja, kad teisėkūrą Lietuvoje galime traktuoti kaip labiau atvirą procesą, nes jis apima ne tik teisės aktų priėmimą, pasirašymą ir skelbimą, bet ir projektų rengimą bei teisėkūros iniciatyvų pareiškimą. Būtent pastaruosiuose teisės kūrimo etapuose sunku atskirti ir aiškiai apibrėžti, kada pasiūlymas tampa „teisine“ kategorija. Gali pasitaikyti, kad tam tikri pasiūlymai net nebus „transformuoti“ į teises kategorijas profesionalių teisininkų. Tokia situacija įmanoma piliečiams įgyvendinant įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, t. y. surinkus 50 tūkst. parašų ir pateikus ne teisininkų suformuotą įstatymo projektą⁵³. Ši situacija, žinoma, hipotetinė, tačiau vien tokios galimybės egzistavimas suponuoja poslinkį link atviros teisėkūros. Galimi, žinoma, ir uždaros teisėkūros pavyzdžiai (toje pačioje piliečių teisėkūros iniciatyvų raiškoje). Pavyzdžiui, kiekviename teisės normos kūrimo etape teisėkūros taisyklės leidžia piliečiams aktyviai dalyvauti kuriant ir siūlant teisės akto pakeitimus⁵⁴. Su teisės akto projektu dirbantys valstybės tarnautojai yra įpareigoti atsakyti į įvairius paklausimus, susijusius su svarstomu teisės akto projektu, o pasiūlymus perduoti atsakingiems asmenims. Pasiūlymai toliau konstruojami ir išreiškiami teisine terminologija.

Vis dėlto įsivyravusi tendencija taikyti „atvirą“ teisėkūrą atskleidžia politinių veikėjų galimybes teisėkūros iniciatyvų sistemą paversti savo įrankiu. Lietuvos Respublikoje politikos veikėjai atkakliai bando naudotis ir naudojasi piliečiams skirtomis teisėkūros

49 Zamboni, M. *Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory*, supra note 16, p. 30.

50 *Ibid.*, p. 61.

51 *Ibid.*, p. 62.

52 Remiantis Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymu, teisėkūra – procesas, apimantis teisėkūros iniciatyvų pareiškimą, teisės aktų projektų rengimą, teisės aktų priėmimą, pasirašymą ir skelbimą Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 110-5564.

53 Lietuvos Respublikos piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatymo 13 str. numato, jog Seime gavus Vyriausiosios rinkimų komisijos išvadą, kad surinkti parašai atitinka įstatymų reikalavimus, išvados gavimo dieną įregistruojamas iniciatyvos projektas ir apie tai pranešama iniciatyvinei grupei. Lietuvos Respublikos piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 1-5.

54 Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimo puslapyje kiekvienam piliečiui yra sudaryta galimybė stebėti teisės akto projekto rengimo stadijas ir pareikšti savo pastabas skiltyje „Jūsų pasiūlymai ir pastabos“.

iniciatyvų galimybėmis, nors būdami parlamento nariais turi tiesioginę teisės akto inicijavimo teisę. Reiktų tik prisiminti, kad daugiau nei pusėje inicijuotų referendumų per Lietuvos Respublikos nepriklausomybės laikotarpį iniciatyvinės grupės koordinatoriais buvo ne eiliniai piliečiai ar jų asociacijos, o politikai⁵⁵. Panaši situacija atsikartoja ir kitose piliečių iniciatyvų raiškos galimybėse. Pavyzdžiui, nors peticijos teisės įgyvendinimas nepriklauso politinėms partijoms, tačiau tai netrukdo politikui parengti peticijos tekstą ir išdalinti neribotam kiekiui piliečių bei tokiu būdu savo tikslais pasinaudoti piliečiams skirta teisėkūros iniciatyvų reiškimo teise⁵⁶.

Kitas atviros teisėkūros bruožas – pagalbinių priemonių reikšmės didėjimas teisėkūros procese keičiant teisinį reglamentavimą. Štai teisės sociologijos atstovų teigimu, sociologų pagalba teisėkūros procesuose yra nepamainoma. Tokia nuomonė grindžiama pirmiausia tuo, jog liberalioji demokratija reikalauja, kad būtų jautriai žiūrima į visuomenės nuomonę vykdant teisėkūros procesą⁵⁷. Todėl „teisėkūros subjektas turi suvokti teisės aktų socialinio veikimo mechanizmus, kad jais remdamasis galėtų tinkamai modeliuoti priimtų teisės aktų veikimo socialinius padarinius“⁵⁸. Komentuodamas situaciją Lietuvoje V. Šlapkauskas pažymi, kad „šiuolaikinėje lietuviškojoje jurisprudencijoje ir teisėkūroje sociologinio požiūrio į teisę arba nėra, arba tik epizodiškai juo remiamasi“⁵⁹. Jis pažymi, kad tokia politika gali sukelti neigiamų socialinių padarinių, ir teisėkūros subjektams siūlo „sociologinę pagalbą“, t. y. atitinkamą įrankį – socialinių poveikių ir padarinių įvertinimo procedūrą. Kaip atgarsis tam – naujausioje Teisėkūros pagrindų įstatymo redakcijoje⁶⁰ išlaikoma pareiga nurodyti numatomo teisinio reguliavimo teigia-

55 Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija. *Referendumų iniciatyvos. Referendumams paskelbti nebuvo surinktas reikiamas parašų skaičius* [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2013-04-01]. <<http://www.vrk.lt/dynamic/files/2340/referendumai2012-06.pdf>>.

56 2012 m. politikas Vytenis Andriukaitis parengė kreipimosi į Peticijų komisiją tekstą „Dėl priemonių apsaugoti šilumos, elektros energijos, dujų, vandens, telekomunikacijų ir kai kurių kitų paslaugų vartotojų“ ir išdalino daugiau nei dviem šimtams piliečių. Nors šie kreipimaisi buvo pateikti Seimo Peticijų komisijai, tačiau nepripažinti peticijomis ir buvo nerezultatyvūs.

57 Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 4 str. numatyti atvirumo ir skaidrumo principai, reiškiantys, kad: 1) teisėkūra turi būti vieša; 2) su bendraisiais interesais susiję teisėkūros sprendimai negali būti priimami visuomenei nežinant ir neturint galimybių dalyvauti; 3) valstybės politikos tikslai, teisinio reguliavimo poreikis ir teisėkūroje dalyvaujantys subjektai turi būti žinomi; 4) visuomenei ir interesų grupėms sudarytos sąlygos teikti pasiūlymus dėl teisinio reguliavimo visose teisėkūros stadijose; 5) turi būti žinomi teisės aktų projektų rengimą inicijavę, teisės aktų projektus parengę, numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimą atlikę subjektai ir teisinio reguliavimo stebėseną atliekantys subjektai. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 110-5564.

58 Šlapkauskas, V., et al. *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p.105.

59 *Ibid.*, p.105.

60 Naujausia Teisėkūros pagrindų įstatymo redakcija įsigalios 2014 m. sausio 1 d. Įstatymo 15 straipsnyje nurodoma, kad, rengiant teisės akto, kuriuo numatoma reglamentuoti iki tol nereglementuotus santykius, taip pat kuriuo iš esmės keičiamas teisinis reguliavimas, projektą, privalo būti atliekamas numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimas. Atsižvelgiant į teisės akte numatomo naujo teisinio reguliavimo pobūdį, mastą, turi būti įvertinamas poveikis ekonomikai, valstybės finansams, socialinei aplinkai, viešajam administravimui, teisei sistemai, kriminoginei situacijai, korupcijos mastui, aplinkai, administracinei naštai, regionų plėtrai ir kitoms sritims. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai pateikiami aiškinamajame rašte arba atskiru dokumentu.

mas ir neigiamas pasekmes, įvertinant poveikį ekonomikai, valstybės finansams, socialinei aplinkai ir kitoms sritims. Tai savo ruožtu plačiai atidaro duris sociologų pagalbai teisės normos formavimo procese, gal tik nėra konkretaus mechanizmo, kuris tiesiogiai ir privalomai su jais susietų.

Teisės ir politinio turinio saitai atsiskleidžia ir per formalią teisėkūros pusę, t. y. kokiais aspektais yra vertinamas naujai priimamas teisės aktas. Jei sutinkame, kad visuomenėje ypatingai svarbios komercializmo idėjos, tai atitinkamai teisėkūros taisyklėse randame reikalavimą, kad kiekvienas naujai rengiamas teisės aktas būtų vertinamas naudingumo aspektu, t. y. atsižvelgiant į teisės akte numatomo naujo teisinio reguliavimo pobūdį, mastą, turi būti įvertinamas jo poveikis ekonomikai bei valstybės finansams.

Apibendrinant reikėtų paminėti, jog Lietuvoje egzistuoja tiek atviros, tiek ir uždaros teisėkūros taikymo galimybės, tačiau, apžvelgdami teisėkūros iniciatyvų raiškos sistemą, galime pastebėti kur kas daugiau atviros teisėkūros bruožų nei uždaros.

3.3. Teisės ir politikos santykis Lietuvoje epistemologiniu aspektu

Tarptautinėje mokslo bendruomenėje nedaug teisės atstovų priskiria save teisės ir politikos mokslų specialistams, nors reikėtų pripažinti, kad didelė konstitucinės ir administracinės teisės mokslų sudedamoji dalis priklauso politikos mokslų sričiai. Kitokia situacija susiklosto kalbant apie teisės ir ekonomikos junginį. Šiuo atveju mokslininkai drąsiai teigia atstovaujantys teisės ekonomikos disciplinai⁶¹. Ne kitokia situacija susiklosto ir Lietuvoje. Nesant aiškaus mokslininkų pripažinimo, jog kooperuojamasi su kitomis disciplinomis siekiant bendrų tikslų, galima daryti prielaidą, kad politikos mokslo koncepcijos ir kategorijos nėra lengvai priimanamos ir taikomos. Siekiant išsiaiškinti, ar Lietuvoje teisės mokslo disciplina yra traktuojama „autonomiškai“ dariniu, ar vis dėlto linkstama integruoti kitoms disciplinoms priimtinas kategorijos, svarbu apžvelgti bendrąsias teisės mokslo vystymo tendencijas bei teisės teorijos specialistų nuomonę šiuo klausimu. Kol kas galima skirti tokius teisės ir politikos santykio su kitomis disciplinomis bruožus:

1. Lietuvoje pastebimas polinkis teisės mokslo studijas jungti su įvairiomis kitomis disciplinomis. Tokia pati tendencija vyrauja ir tarptautinėje erdvėje. Teisės disciplinos įsigalėjimas jungiant įvairias mokslo ir praktinės veiklos sričių žinias tampa akivaizdus stebint ženkliai didėjantį naujų specializuotų teisinių paslaugų ir teisės mokslo šakų skaičių. Be abejonės, jų atsiradimui įtakos turi intensyvėjantys socialiniai santykiai atitinkamose gyvenimo sferose. Pavyzdžiui, ekonomikos pokyčiai suponuoja dar glaudesnę ir įvairiapusiškesnę teisės ir verslo santykių ryšį. Jų veikiamos vystosi specializuotos teisės mokslo šakos, kuriose teisinės žinios jungiamos su specialiomis finansų, draudimo, transporto, mokesčių ir kitų sričių žiniomis. Teisės ir įvairių specialiųjų žinių junginys taip pat pasitelkiamas ne tik ginti asmens teises, bet ir spręsti globalias problemas. Asmens teisių apsaugos etalono iškėlimas buvo postūmis humanitarinei ir sveikatos teisės šakoms, o kilusių ekologinių problemų sprendimui pasitelkiama aplinkosaugos teisė.

61 Shapiro, M. Law and Politics: The Problem of Boundaries. *The Oxford Handbook of Law and Politics*. 2008, p. 768.

Tokių junginių populiarumą lemia siekis pasinaudoti efektyviausiu socialinių santykių apsaugos ir reguliavimo mechanizmu – teisine sistema. Į įvairius disciplinų junginius beveik nėra galimybės neįsileisti kitai mokslo sričiai priimtinių koncepcijų. Pastarosios aplinkybės leidžia daryti prielaidą, jog Lietuvoje, kaip ir tarptautinėje mokslo bendruomenėje, atsitraukiama nuo autonomiškos teisės disciplinos koncepcijos, kurioje teisė egzistuoja kaip atskiras darinys ir kuriamos tinkamos sąlygos kitų mokslo kategorijų taikymui.

2. Lietuvos teisės teorijos specialistai didžiąja dalimi pasisako už „tam tikrą“ kitų mokslo disciplinų „indėlį“ į teisės mokslą. Tik priėmimo mastai ir sritys skiriasi. Pavyzdžiui, teisės mokslo santykis su sociologijos mokslu tampa gan glaudus analizuojant teisėkūros procesą ir teisės įgyvendinimo ir socialinio veiksmingumo klausimus. Šiuo atveju teisėkūros subjektams siūloma „sociologinė pagalba“ kaip įrankis, siekiant išvengti neigiamų socialinių padarinių, nes „teisėkūros subjektas turi suvokti teisės aktų socialinio veikimo mechanizmus, kad jais remdamasis galėtų tinkamai modeliuoti priimtų teisės aktų veikimo socialinius padarinius“⁶². Tačiau ne visos „ne teisinės“ kategorijos yra palankiai vertinamos teisinių sampratų sistemoje. Pavyzdžiui, A. Vaišvila kritiškai vertina tuos teisinio aiškinimo praktikos atvejus, kuriais bandoma priskirti teisei ne tik teisingumą, bet ir gailestingumą (nustatant konstituciniuose principuose mirties bausmės priešingumą konstitucijai arba teisingumo vykdymo atveju pripažįstant asmenį kaltu padarius nusikaltimą ir neskiriant jam bausmės)⁶³. Pasak mokslininko, į teisę negalima įsileisti gailestingumo⁶⁴.

Be to, nors ir matoma tendencija jungti „teisės“ ir kitų mokslo sričių disciplinas, tačiau „teisės politikos“ ar „politikos teisės“ junginio Lietuvos aukštųjų mokyklų programose nėra. Panašu, kad ne teisinės kategorijos yra įsileidžiamos tik tiek, kad patenkintų „efektyvumo“ siekinį teisėje. Kol kas galima prognozuoti, jog teisės ir politikos mokslų junginys pretenduoja būti prioritetine mokslo sritimi analizuojant Lietuvos Konstitucinio Teismo prerogatyvą aiškinti teisės normas plečiamuoju būdu. Pastaruoju metu ši tema tapo ypač aktuali.

3. Lietuvos teisės teoretikai nenoriai įsileidžia politines kategorijas į teisės teorijos mokslą, o jei taip ir atsitinka, jos traktuojamos kaip atskiras ir nebūtinai teigiamas reiškinys. Pavyzdžiui, tokių kategorijų turinys kaip „teismų sistemos galia įtakoti valstybės politiką“ ar „politikos subjektų įtaka teismų sprendimams“ įvelkamos į kitokį drabužį – „teismų galia aiškinti teisę“ arba „teismų vadovavimasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais“. Štai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina ir platus teisinio teksto aiškinimas, remiantis ne tik Konstitucijos tekstu, bet ir plataus turinio principais, susilaukia teisės teorijos specialistų nepritarimo. Kritikuojama tai, jog nėra aišrios sistemos, kada reikėtų taikyti teisės principus, o kada tiesiogiai teisės normas⁶⁵, bei labai korektiškai primenama, kad Konstitucinis Teismas negali nutarimuose teisės normą aiškinti taip, kad būtų sukuriamą nauja teisinė taisyklė, t. y. jam nepriklauso teisės aktų leidybos galia. Ir nors tokiomis pastabomis Lietuvos Respublikos Konstitucinis

62 Šlapkauskas, V., et al. *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*, supra note 58, p. 105.

63 Vaišvila, A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose, supra note 44, p. 16.

64 Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodas*. Vilnius: Justitia, 2010, p. 37.

65 Vaišvila, A. Teisinis aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose, supra note 44, p. 16.

Teismas nėra tiesiogiai apkaltinamas „politikavimu“, tačiau prielaida tokiam vertinimui egzistuoja, nes nėra aiškiai išreikšta, kas formuoja ar veikia teisės principų turinį, kuriais taip dažnai argumentuojama.

Teisės doktrinoje galima rasti ne vieną kritišką pastabą, skirtą teismų laisvės raiškai aiškinant teisės normas tokiu būdu, kurio rezultatas – nauja teisės taisyklė (G. Lastauskienė, A. Vaišvila). „Kai kurie požymiai rodo, kad Lietuvoje teismai „užsižaidžia“ savo galiomis ir statutu, ir visa teisinė bendruomenė, dešimtmečiais raginusi teismus būti aktyvius, prie to prisidėjo.“⁶⁶ Taigi, atsirado požymių, jog taikant turiningąjį teisės aiškinimą susiduriama su kraštutiniu ir šis teismų aktyvumas ėmė „erzinti ne tik visuomenę, bet pradėjo kelti nerimą ir daliai teisinės bendruomenės“⁶⁷.

Būtent šiame kontekste geriausiai atsiskleidžia teisės ir ne teisinių kategorijų sąveika teisės teorijos mokslininkų darbuose. Ji dažniausiai pastebima analizuojant teismų teisėkūros ir teisės aiškinimo ribas (E. Spruogis, G. Lastauskienė, A. Vaišvila, V. Mikelėnas ir kt.). Taip pat analizuojant moralės ir teisės principų vaidmenį teisės normų taikyme (G. Lastauskienė, D. Beinoravičius, S. Arlauskas, K. Jankauskas, E. Kūris). Nuomonės politikos įtakos klausimu dėstomos labai korektiškai ir aptakiai. Dažnu atveju apsiribojama nuostata, kad teisės aiškinimas yra veikiamas socialinių reiškinių, visuomenės kultūros ir vengiama nurodyti bent menkiausią politikos indėlį į tai. Galbūt todėl, jog pagal idealųjį valdžių padalijimo modelį politikų indėlio net ir neturėtų būti. Tačiau jei politiką traktuosime plačiau – kaip „socialinių grupių ir atskirų žmonių veiklą, siekiant panaudoti valstybinę valdžią savo interesams tenkinti“⁶⁸, arba bent jau konstatuosime, kad politika „reguliuodama žmonių santykius, remiasi <...> dorovės normomis ir prievartos institutais“⁶⁹, matysime, kad principų, vertybių ir socialinių reiškinių nešėjai į viešumą ir teisės sistemą yra ne kas kitas, kaip politikoje dalyvaujantys subjektai ir atskiros socialinės grupės. Jie eskaluoja atitinkamas temas žiniasklaidoje, nepriklausomai nuo to, ar jos tuo metu svarbios visuomenei, ar ne, jie turi įtakos teisės aktų leidybai jiems parankiose srityse bei inicijuoja teisėkūros iniciatyvų procesus. Jie turi galią pasitelkdam žiniasklaidą „paaštrinti“ problemas, kartais net simuliuodami visuomenės poreikį jas spręsti. Taigi, nors ir netiesiogiai, tačiau politikos veikėjai turi įtakos formuojant visuomeninius socialinius reiškinius, kuriuos teismai toliau gali vertinti kaip „visuomenės nuomonę“ ar „vyraujančią kultūrą“ ir netiesiogiai patirdami įtaką atitinkamai spręsti teisminius ginčus.

Anot E. Spruogio, „kiekvienas socialinis, deskriptyvus, nenorminis faktas yra vertybinis ta prasme, kad jį galima vertinti per blogio ir gėrio, sąžiningumo ir nesąžiningumo sąvokas; dar daugiau, tie faktai, jei jie priimami teismo kaip visuomenės normalaus gyvenimo dalis, visada yra nulemti vertybinių faktų arba visuomenės vyraujančios kultūros ar sąmonės“⁷⁰. G. Lastauskienė, tirdama turiningojo teisinio teksto aiškinimo galimybes ir praktiką, žvelgė šiek tiek plačiau – atskyrė principus ir vertybes, kuriais

66 Lastauskienė, G. Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos. *Jurisprudencija*. 2012, 19(4): 1352.

67 *Ibid.*, p.1351.

68 Rakucevičius, R. *Politologija*. Vilnius: Žygimantų spaustuvė. 2003, p. 11.

69 *Politikos mokslų enciklopedinis žodynas*, *supra* note 12.

70 Spruogis, E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86): 61.

teismai turi / gali vadovautis sprendami bylas. Aptardama principų ir vertybių santykį, autorė mini, jog „principai yra kildinami iš teisinės tradicijos <...>, o vertybės turi etinę ar pilietinę politinę reikšmę ir egzistuoja šalia (prieš / už) pozityviosios teisės. Autoriai, vadovaudamiesi K. Rohlo suformuotais vertybių ir principų skirtumais, teigia, kad „vertybė tampa teisės principu, kai ji atpažįstama, pavadinama ir įtvirtinama teisinėje tvarkoje“⁷¹. Tai mus veda prie tokios prielaidos – jei vertybės turi politinę reikšmę, tai negalime paneigti politikos įtakos teisėjų darbui, kiek tai susiję su turininguoju teisės aiškinimu bylos procese. Šąsajos, tiesa, netiesioginės, tačiau galimos.

Aptarti požymiai leidžia manyti, kad Lietuvos teisės teorijos mokslininkai teisės ir politikos santykio paiešką vertina santūriai. Disciplininiu požiūriu tiek tyrėjai, tiek mokslo institucijos labiau orientuojasi į didesnę socialinę reikšmę turinčius teisės ir ekonomikos, verslo, valstybės valdymo santykius.

Išvados

1. M. Zamboni išnagrinėjo svarbiausių šiuolaikinių teisės teorijų (mokyklų) santykį su politika analizuodamas jį trimis aspektais: statiniu, dinaminiu ir epistemologiniu. Ištyręs pagrindines teisinės minties mokyklas statiškuoju, dinaminiu ir epistemologiniu aspektu M. Zamboni atskleidė: a) tik dalis teisinės minties mokyklų pasekėjų tvirtina, jog teisė yra arba visiškai priklausoma, arba visai nepriklausoma nuo politikos; b) „uždara“ teisėkūra, veikiančią pagal savą vidinę logiką, bei „atvira“ teisėkūra, kuri naudojama kaip politikos įrankis. Autorius pastebi, jog teisėkūros procesas yra labai veikiamas politinės aplinkos, tačiau taip pat matomas vis didesnis teisinio pasaulio specializavimasis; c) teisinė disciplina yra veikiamas ne teisinių disciplinų aplinkos. Jis išskyrė du teisinės disciplinos „grynumo“ vertinimo metodus. „Grynajam“ požiūriui priskiriamos visos teisinės minties mokyklos, kurios tvirtina, kad teisė neturėtų būti „užteršiama“ tokių politinių kategorijų kaip „demokratija“. Kita – „mišri“, pozicija konstatuoja, kad norint visiškai suprasti šiuolaikinius teisinius reiškinius reikia integruoti kitoms disciplinoms priimtinas kategorijas, sąvokas, idėjas, pavyzdžiui, sociologijos, psichologijos, politikos mokslų ar ekonomikos.

2. Pagrindinių teisės mokyklų požiūrių į teisės ir politikos santykį tyrimo pagrindu M. Zamboni sukūrė tris teorinius modelius: 1) autonominį (*autonomous*), 2) integruotąjį *the embedded* ir 3) kryžminį (*intersecting*). Tai novatoriškas bandymas sujungti ir aprašyti ne vienos teisinės minties teorijų požiūrį į teisės ir politikos santykį teoriniu lygmeniu.

3. Glaudūs ir lankstūs teisės ir politinio turinio saitai Lietuvos kontekste atsiskleidžia politikos veikėjų ekstensyvioje galioje išskirti prioritетines teisės šakas bei palaikyti atskirų valstybės valdymo sričių teisinio reglamentavimo raidos disproporcijas. Tokia pati tendencija išryškėja lanksčiai aiškinant teisės normų turinį tiek teismų, tiek valstybės pareigūnų darbe. Teisės lankstumą politikos atžvilgiu taip pat suponuoja tai, jog minimaliai keičiasi teisės veikimo mechanizmas ir formos.

71 Lastauskienė, G. Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus, *supra* note 45, p. 65.

4. Teisės ir politikos santykio glaudžias sąsajas ir dinamiškumą suponuoja teisėkūros sistemos atvirumas politikos veikėjams, kuris atsiskleidžia teisės normos formavimo procese. Pastaruoju metu sudaromos galimybės politikos veikėjams teisėkūros iniciatyvų raiškos sistemą paversti savo interesų įgyvendinimo įrankiu.

5. Lietuvoje, kaip ir tarptautinėje bendruomenėje, atsiitraukiama nuo autonomiškos teisės disciplinos koncepcijos, kurioje teisės mokslas egzistuoja kaip atskiras darinys. Lietuvos teisės teorijos mokslininkų darbuose teisės ir politikos santykio paieškos vertinamos santūriai. Disciplininiu požiūriu tiek tyrėjai, tiek mokslo institucijos labiau orientuojasi į didesnę socialinę reikšmę turinčius teisės ir ekonomikos, verslo, valstybės valdymo santykius nei į teisės ir politikos mokslų junginį.

Literatūra

- Berman, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999.
- Bieliauskaitė, J. *Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės samprata*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011.
- Cerar, M. The Relationship Between Law and Politics. *Annual Survey of international & Comparative Law*. 2009, 15(1): 18-41.
- Europos mentaliteto istorija. Sudarytojas Peter Dinzelbacher. Vilnius: Aidai, 1998.
- Fuller, Lon L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1964.
- Hirschl, R. The Judicialization of megapolitics and the rise of political courts. *Annual Review of Political Science* [interaktyvus]. 2008, 11: 93-118 [žiūrėta 2013-12-02]. <DOI>10.1146/annurev.polisci.11.053006.183906</DOI>.
- Hirschl, R. The Judicialization of Politics. *The Oxford Handbook of Law and Politics*. 2008, p.119-142.
- Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
- Kūris, E. Hartas ir mes. *H. L. A. Hartas. Teisės samprata*. 1997, p. 9-31.
- Kūris, E. Teisinė valstybė, teisiųjų sistemų įvairovė ir Vakarų teisės tradicija. Glendon M. A.; Gordon, M. W.; Osakwe, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993, p. XI-XIVII.
- Lastauskienė, G. Teismų „interpretacinis žaismas“ ir jo doktrininės prielaidos. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (4): 1343-1359.
- Lastauskienė, G. Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus. *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86): 63-70.
- Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 87-3462.
- Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 76-3932.
- Lietuvos Respublikos piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 1-5.
- Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 110-5564.
- Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija. *Referendumų iniciatyvos. Referendumams paskelbti nebuvo surinktas reikiamas parašų skaičius* [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2013-04-01]. <<http://www.vrk.lt/dynamic/files/2340/referendumai2012-06.pdf>>.
- Linkevičiūtė, I. Administracinė diskrecija ir jos vertinimas teismų praktikoje. *Jurisprudencija*. 2006, 5 (83): 65-72.
- Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija. *2008 m. metinės veiklos ataskaita* [interaktyvus]. Vilnius, 2008 [žiūrėta 2013-04-01]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8335&p_k=1>.

- Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija. 2011 m. metinės veiklos ataskaita [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2013-04-01]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8335&p_k=1>.
- Politikos mokslų enciklopedinis žodynas [interaktyvus]. Vilnius, 2007 [žiūrėta 2013-04-01]. <<http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.result>>.
- Rakucevičius, R. *Politologija*. Vilnius: Žygimantų spaustuvė, 2003.
- Parsons, W. *Viešoji politika*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
- Shapiro, M. Law and Politics: The Problem of Boundaries. *The Oxford Handbook of Law and Politics*. 2008, p. 767–775.
- Spruogis, E. Teisės aiškinimo probleminiai aspektai. *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86): 56–62.
- Spruogis E. *Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas (rankraščio teisėmis), 2002.
- Šlapkauskas, V. Teisės vaidmens silpnėjimas komercializuotoje visuomenėje. *Jurisprudencija*. 2009, 4 (118): 265–284.
- Šlapkauskas, V., et al. *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*. Mykolas Romeris universitetas, 2012.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
- Trumpulis, U. Teorinės ir praktinės mediacijos taikymo prielaidos sprendžiant administracinius ginčus Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (4): 1423–1437.
- Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodas*. Vilnius: Justitia, 2010.
- Vaišvila, A. Teisinis aiškinimas kaip teisės pažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86): 7–17.
- Vaišvila, A. Teisė kaip pinigų nepraradimo ir prarastų pinigų atgavimo instrumentas. *Jurisprudencija*. 2004, 61(53): 110–119.
- Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000.
- Zamboni, M. Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory. *Jurist ekonomforbundet Forlag* [interaktyvus]. 2006 [žiūrėta 2013-04-01]. <http://www.retfaerd.org/gamle_pdf/2006/2/Retfaerd_113_2006_2_s81_84.pdf>.
- Zamboni, M. *Law and Politics. A dilemma for contemporary Legal Theory*. 2010.

THE MODELS OF RELATIONSHIP OF LAW AND POLITICS IN JURISPRUDENCE AND THEIR APPLICABILITY

Ramunė Miežanskienė

Kaunas University of Technology, Lithuania

Vytautas Šlapkauskas

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article is aimed at representing the approaches of legal theory to the interaction between law and politics and to depict the main national features of the relationship between law and politics. The analysis is based on the adoption of methodology of fundamental work of Mauro Zamboni “Law and Politics”. The adoption of methodology was used only partially, while seeking to identify and clarify the features of static, dynamic*

and epistemological aspects of the relationship of law and politics in Lithuania. Researchers have faced the problem of a diverse approach to the definitions of law and politics, and it has been resolved by focusing only to the researches representing the standpoint of legal theories.

The analysis has led to the findings that there are reasonable grounds to assume that legal content (referring to the “static” aspect of law and politics) in Lithuania is flexible to outgoing politics. This implication is based on 1) the noticeable disproportion of legal regulation in different areas of social life, 2) law-making priority areas determined mostly by the choice of political actors will and 3) through changed execution of legal norms, preferring the forms which could be more cost effective (alternative dispute resolutions) and more suitable for changing social environment.

What concerns the “dynamic” aspect of the relation between law and politics, it is implicated that there are backings for both open and closed law making, but at the same time more open legislative features are observed than the closed ones. This tendency is identified in the legislative process, where the help out of non-legal world is applied (using sociology) and the persistence of politicians to access and use the institutes of citizens’ legislative initiative (iniciatives for referendums or other legislative initiatives, the right to petition, etc.) is obvious.

The reflection of „epistemological“ aspect of the relationship between law and politics in Lithuanian legal discipline reflects the general trend of international scientific community of law. It is considered to step back from the autonomous legal discipline concepts and in this way the appropriate conditions for incorporation of different categories from other scientific fields are created. On the other hand, a reserved cautious attitude of both researchers and research institutions on the conjunction of law and political science is observed. The interaction between law and economics and business or public relations is still prioritized.

Keywords: Law, Politics, Law-making, Jurization of politics, Relation between law and politics.

Ramunė Miežanskienė, Kauno technologijos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės ir politikos santykio raiška, teisėkūros iniciatyvų sistema.

Ramunė Miežanskienė, Kaunas University of Technology, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Sciences, lector. Research interests: Law and Politics, System of Legislative Initiatives.

Vytautas Šlapkauskas, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Teisės sociologija ir teisės politika, teisės filosofija ir teisės etika, teisės edukologija.

Vytautas Šlapkauskas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy and History of Law, Professor. Research interests: Sociology and Politics of Law, Philosophy and Ethics of Law, Educology of Law.